

Το "διασκεπτικόν πνεύμα" του Μανουήλ Γεδεών

[/ Πεμπτουσία](#)

image not found or type unknown

Σε πρώτη φάση, λοιπόν, το αποτέλεσμα του

φιλοσοφικού και επιστημονικού αυτού επαναπατρισμού ήταν είτε η αποδοχή (κυρίως στις σχολές της περιφέρειας, αλλά και από κοσμικούς κύκλους του Φαναρίου), είτε οι αντιθετικές αντιδράσεις που αναφέρθησαν παραπάνω (κυρίως στην πρωτεύουσα Πόλη από το περιβάλλον του Πατριαρχείου και στην Αθωνιάδα Σχολή του Αγίου Όρους).

Μία από τις αιτίες της προκληθείσας ταραχής και του φόβου, ήταν η μη πάντοτε ακριβής μεταφορά των θεωριών αυτών από τους ανατολικώς κατευθυνόμενους λογίους (115): 'τα κηρύγματα του 1789 παραμεμορφωμένα φθάνοντα μέχρις ημών εξεθρόουν εκταράσσοντα το γένος και την Εκκλησίαν, τους αρχιερείς ημών και τους διδασκάλους. (Ο ερχομός της δυτικής παιδείας έφερε, λοιπόν, και προβλήματα στον ελληνικό λαό.)

Κυριωτέρως όμως, και εκτός από την διαφορετική απόσταση των σημαντικών περιφερειακών σχολών από το κέντρο αποφάσεων - το Πατριαρχείο, η διαφοροποίηση αυτή της υποδοχής των ευρωπαϊκών θεωριών σε θετική και αρνητική ήταν αποτέλεσμα της απόπειρας διαχωρισμού μίας κοσμικής παιδείας και φιλοσοφίας από την εκκλησιαστική παιδεία και φιλοσοφία των Ρωμηών κατά

την Τουρκοκρατία, η εκκλησιαστικότητα των οποίων θα πρέπει να θεωρείται δεδομένη αφού το Οικουμενικό Πατριαρχείο ήταν, όπως προανεφέρθη, ο πνευματικός και, συνεπώς, εκπαιδευτικός υπεύθυνος όλου του ρωμαϊκού μιλετίου (συνεπώς και ως προς τα εγκύκλια, δηλ. τα μη αμέσως σχετιζόμενα με την εκκλησιαστική πράξη, προγράμματα μαθημάτων), διαχωρισμό τον οποίο προκάλεσε ακριβώς η μόρφωση σπουδαστών στην Δύση και ο επαναπατρισμός τους, και με τον οποίο διαφώνησαν οι νεοαριστοτελικοί διδάσκαλοι των ελληνικών σχολών της Τουρκοκρατίας.

Η αντίδραση αυτή όμως έγινε συχνά με τρόπους ακραίους : 'Ιεροκήρυκες και κληρικοί διδάσκαλοι ή περιήρχοντο κατά των νέων ιδεών κηρύττοντες, ή συγγράφοντες εξέδιδον ολιγοσέλιδα ή ογκώδη συγγράμματα, στηρίζοντες εν ταις παραδόσεσι τους ηρωστηκότας τη γνώμη, και θεραπεύοντας τους ασθενούντας και τους εν τη πίστει αιρουμένους μέσην τινά κατάστασιν μεταξύ του χλιαρού και του ψυχρού', έγραφε πάλι με την χαρακτηριστική συνάμα δε διακριτική του αυτή αίσθηση του χιούμορ ο Γεδεών.

Αντιθέτως όμως προς μία ακόμα και σήμερα διαδεδομένη αντίληψη, η ακραία συντηρητική αυτή στάση όπως και οι ακραίες απόψεις γενικώς δεν θα πρέπει να θεωρούνται, και πάλι κατά τον Γεδεών, αντιπροσωπευτικές του Οικουμενικού Πατριαρχείου: αν και ολίγοι σχετικώς ήσαν οι πεπαιδευμένοι ιεράρχαι στις αρχές του 19^{ου} αιώνα (115), αν και οι ακραίες αντιδράσεις - όπως και σήμερα γίνεται -

επεβλήθησαν αρχικά των μετριοπαθών επισκιάζοντάς τες σε πρώτη φάση (διότι, όπως αναφέρει ο συγγραφέας μας, 'ποικίλα λαλήματα τότε κατεφόβιζον τους ορθοδόξους, κληρικούς και λαϊκούς, ιερείς και αρχιερείς και πατριάρχας, τους πάντας εν πάσι βλέποντας φάσμα τεκτονισμού και βολταιρισμού' ('Εκκλησία και επιστήμη κατά τον 19^ο αιώνα', 115)), 'η Μεγάλη Εκκλησία προνοουμένη καλά ενώπιον ανθρώπων και Θεού, [...], προσεφέρετο το τληνικαύτα μετά συνέσεως, ουδ' ήνοιγε πληγάς, ουδ' εξετίθει εαυτήν εις την σοφήν Ευρώπην ως σύνολον ανθρώπων απαρσκομένων νεοφανέσι θεωρίαις και διδασκαλίαις επιστημονικαίς' .

Αυτό το μετριοπαθές ('μετά συνέσεως') και φιλάριστον - ως φιλόμετρον - και μη εκθέτον πνεύμα όπως περιγράφεται στο τελευταίο αυτό παράθεμα είναι η επίσημη πτυχή του κατά Γεδεών 'διασκεπτικού πνεύματος' το οποίο διαχρονικά καλλιεργήθηκε με διάκριση και αυτογνωσία των ελληνορωμαϊκών παθογενειών μέσα στους κόλπους του Οικουμενικού Πατριαρχείου, και το οποίο, ως αποσκοπούν να συμφιλιώσει και να συνθέσει τις αντίθετες αντιδράσεις σε μία νέα δυναμική σκέψεως και βιωτής, λειτούργησε ως φανάρι εκ μέρους της Μεγάλης Εκκλησίας προς την ρωμηοσύνη μέσα στην ιστορία του λεγομένου νεοελληνικού διαφωτισμού: 'Αλλά το πνεύμα το διασκεπτικόν, μη περιοριζόμενον εις το φυλάξαι πατρών κληροδοσίαν, εζήτει να θραύση τα δεσμά, εν οίς ενέκλειεν αυτό φανατισμός ασύγγνωστος ή πρόληψις ανεξήγητος.'

Το τελευταίο αυτό παράθεμα αποτελεί και τρανή απόδειξη του λάθους στο οποίο υποπίπτουν οι ιστορικοί όταν αποδίδουν, κρίνοντας με αναχρονιστικά κριτήρια, «συντηρητισμό» στον Μανουήλ Γεδεών, και, σε δεύτερο ιστορικό επίπεδο, στην Μεγάλη Εκκλησία· ίσως μία βασική αιτία αυτού του λάθους να είναι και η μη

προεκτείνοντας κατά λίγο την προσπάθεια

ανασυνθέσεως κάποιων από τα βασικά χαρακτηριστικά αυτού του προφανώς και σήμερα (που η έλλειψη χρήματος έχει οδηγήσει προς πρωτοφανή πολιτικό φανατισμό) επιθυμητού διασκεπτικού πνεύματος μέσα από το έργο του Γεδεών, συνειδητοποιείται ότι αυτό αφορούσε, εκτός από την προσωπική στάση προς τον άλλο της ιστορίας, και μία πιο συνολική και ίσως θεσμική στάση του Πατριαρχείου να συνδιαλλάγεται μετά γνώσεως προς την κατεύθυνση της καλύτερης εκπαιδεύσεως των Ελλήνων: αφ' ενός ήταν το 'να εγκύψωσιν εις τοιαύτα ζητήματα [οι μελετώντες], συζητούντες ηρέμως ή [δηλ. παρά] μετά σφοδρότητος' (183), αφ' ετέρου, όπως μαθαίνει κανείς σε σχέση με ένα από τα ουσιωδέστερα γνωστικά αντικείμενα, την φιλοσοφία, ότι 'αι προσπάθειαι των Ανθρακιτών και Βουλγάρων, οίς οφείλει πολλά το παρ' ημίν ομογενές, εισαγαγούσαι νέας φιλοσοφίας και επιστήμης αρχάς και διδάγματα, συνετέλεσαν εις αφύπνισιν του διασκεπτικού πνεύματος, η Φιλοσοφία εδιδάσκετο πλέον κατά τα πρώτα της ημετέρας εκατονταετηρίδος έτη συστηματικώς, οι ταύτην διδάσκοντες ήσαν εκλεκτικοί πλέον, μηδαμώς ταις παλαιαίς εκείναις αρχαίς προστετηκότες, μηδ' αχωρίστως προσκείμενοι ταύταις' (199)· και, 'σκέψεις εγένοντο πολλάί περί τροποποιήσεως μεν εν γένει των προγραμμάτων των ανωτέρων και κατωτέρων καθ' ημάς σχολείων, αλλά κυρίως περί καταλληλοτέρας διδασκαλίας της Φιλοσοφίας.'

Σαν επίλογος, αν και αφορμή και μία εκ των πρώτων αιτιών για την εν διασκεπτικώ πνεύματι εκπαιδευτική αυτή μεταρρύθμιση των 18^{ου} - 19^{ου} αιώνα ήταν κάποιοι από τους λόγιους εξ Εσπερίας, θα ήταν παράλειψη να μην αναφερθεί κανείς στο γεγονός ότι το έργο τους αποτέλεσε βασικό παράγοντα της μεταρρυθμίσεως αυτής με την διαμεσολάβηση, εντός του ίδιου του φορέα του γενικώς υπεύθυνου για την παιδεία των Ελληνορωμηών - του Πατριαρχείου, κάποιων ιεραρχών, οι οποίοι εργάστηκαν θεσμικώς και με ζήλο προς αυτήν την κατεύθυνση, 'άνδρες και πεπαιδευμένοι και μη τείνοντες ευήκοον ούς εις συκοφαντίας αθλίων δοκησισόφων και κεραμέων κεραμεύσι κοτεόντων' (118), όπως π.χ. στις αρχές του 19^{ου} αιώνα ο μητροπολίτης Εφέσου Διονύσιος Καλλιάρχης και ο μητροπολίτης Μελέτιος Ηρακλείας^[1], όπως και ο μετέπειτα Οικουμενικός Πατριάρχης Κωνσταντίας ο α΄.

^[1] Κύριλλος ο 6^{ος}, Αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώμης, και Οικουμενικός Πατριάρχης, (1815) 1816 (1^η έντυπη έκδ.), 'Προκήρυξις', εις Δημητρίου Αλεξανδρίδου (εκδ.), *Έλληνικὸς Τηλέγραφος*, Περίοδος 5^η, Τεύχος αρ.3 (Ιανουαρίου 9, 1816), σσ. 10-12, (Κωνσταντινούπολη) Βιέννη: Τυπογραφία Stockholzer v. Hirschfeld